

O dwóch wystawach plakatu w Muzeum Historii Miasta Lublina

Pierwsza wystawa plakatu w Polsce miała miejsce pod koniec XIX wieku w Krakowie¹. Prezentowała przegląd tendencji w plakacie, wówczas dziedzinie sztuki dość młodej. Rosnące zainteresowanie plakatem owocowało licznymi wystawami w całym kraju. I tak jest do dziś.

W 2016 i 2017 roku w Muzeum Historii Miasta Lublina, oddziale Muzeum Lubelskiego, miały miejsce dwie wystawy poświęcone sztuce plakatu: „Plakaty wystaw Muzeum Lubelskiego i ich twórcy”² oraz „Architektura i widoki Lublina na plakatach”³. Ich kuratorem była autorka niniejszego tekstu. Pierwsza miała na celu przypomnienie sylwetek artystów, ciekawych malarzy, głównie ze środowiska lubelskiego, którzy projektowali plakaty do wystaw sztuki i wydarzeń Muzeum Lubelskiego. Druga prezentowała plakaty, których głównym tematem był Lublin i jego zabytkowa architektura. Były to przede wszystkim plakaty okolicznościowe, turystyczno-propagandowe, mające na celu promocję miasta, powstałe chociażby z okazji Dni Lublina, a także projekty konkursowe.

„Plakaty wystaw Muzeum Lubelskiego i ich twórcy”

Na wystawie pokazano 23 plakaty ze zbiorów Muzeum Historii Miasta Lublina, uzupełniały ją katalogi i zaproszenia do wybranych wystaw pochodzące również ze zbiorów oddziału. Tworzą one artystyczną całość i w wielu wypadkach są wykonane przez jednego artystę. Plakaty pokazano w układzie chronologicznym – od roku 1944 do 1977. Pozwoliło to na zaprezentowanie przemian w stylistyce plakatu, podatnego na tendencje artystyczne i wpływy polityczne swojej epoki. Kryterium wyboru były walory artystyczne, niebanalne rozwiązania formalne oraz stan zachowania obiektów. Nie

bez znaczenia była mała powierzchnia sali wystaw czasowych w Bramie Krakowskiej, zmuszająca kuratora do dokonania wyboru obiektów najciekawszych i najbardziej reprezentatywnych. Na ekspozycji pokazano plakaty: Henryka Zwołakiewicza, Janusza Świeżego, Brunona Nagrodzkiego, Eugeniusza Pola, Krystyny Witkowskiej, Franciszka Starowieyskiego, Henryka Szulca i Jerzego Kostki.

Plakat z 1944 roku pod tytułem *Wystawa Artystów Plastyków* (która odbyła się w dawnej siedzibie muzeum przy ulicy Narutowicza) anonsował pierwszą powojenną wystawę sztuki w wyzwolonym Lublinie. Był skromny w formie, jednobarwny, z rysunkiem kobiety niosącej snop zboża na plecach (zapewne jednym z rysunków prezentowanych na wystawie). Świadczył on o potrzebie powrotu do normalności po wojennej stagnacji w życiu kulturalnym miasta.

Plakaty w typie ludowym są charakterystyczne dla Henryka Zwołakiewicza (1903–1984). Ten lubelski malarz, grafik i kolekcjoner zaprojektował wiele plakatów do wystaw w Muzeum Lubelskim. Na wystawie zaprezentowano cztery plakaty jego autorstwa: dwa do wystawy sztuki dziecka (z 1949 i 1957 roku), plakat ekspozycji „Lubelska sztuka ludowa” z 1949 roku oraz wystawy Bohdana Kelles-Krauzego z 1948 roku. Zawierają typowe dla Zwołakiewicza środki wyrazu: uproszczone kształty przedmiotu, stylistykę naśladowującą ludowość, autorskie liternictwo. Dwa z nich zostały wydrukowane w Zakładzie Litograficzno-Drukarskim Adama Jarzyńskiego⁴.

Janusz Świeży (1884–1962) – etnograf, fotograf, artysta plastyk, wieloletni współpracownik Muzeum Lubelskiego, zaprojektował i użyczył fotografii do dwóch plakatów do wystawy „Stroje ludowe Lubelszczyzny” w 1954 roku, oba reklamowały to samo wydarzenie. Na pierwszym jest namalowana para w reprezentującym region lubelski stroju krzczonowskim w otoku z liter, drugi

¹ Wystawa plakatu w Miejskim Muzeum Techniczno-Przemysłowym w 1898 roku. Zob. *Muzeum ulicy. Plakat polski w kolekcji Muzeum Plakatu w Wilanowie*, red. M. Jendryczko, Warszawa 1996, s. 20.

² Wystawa czasowa w Muzeum Historii Miasta Lublina, 22 kwietnia–5 czerwca 2016 roku.

³ Wystawa czasowa w Muzeum Historii Miasta Lublina, 20 stycznia–26 lutego 2017 roku.

⁴ Założony w 1903 roku, mieścił się na ulicy Bernardyńskiej 3, następnie przy ulicy Przechodniej 4 w Lublinie, działał jeszcze kilka lat po wojnie. Zob. T. Pietrasiewicz, *Przewodnik po historii słowa drukowanego w Lublinie*, Lublin 2014, s. 37.

w centralnej części ma fotografię przedstawiającą kobiety w czepcu, autorstwa J. Świeżego.

Na wystawie pokazano trzy plakaty wystaw z lat 1971–1974. W czasach PRL-u trudno było uniknąć tematyki politycznej. O wartości artystycznej decyduje to, jak artysta zrealizował zamówienie, nie odwołując się wprost do przyjętej monumentalnej estetyki socrealizmu, a zastępując ją symbolami i skojarzeniami. Najciekawszy jest plakat Eugeniusza Pola (1911–1984) do wystawy „Kobiety Lubelszczyzny w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne” z 1971 roku. Górną część zakomponowanego w pionie kartonu wypełniają zaprojektowane przez autora zielone litery – tytuł wystawy. Dolną – stylizowane, uproszczone kwiaty maków. Ten prosty, rozpoznawalny symbol – mak kojarzący się z walką, męczeństwem, przelaną krwią – więcej mówi swoją prostotą, niż mogłyby powiedzieć narysowane dumne postaci kobiet – matek, żon, robotnic. Zerwane kwiaty – symbol ofiary, pozwoliły uniknąć dosłowności i odnieść się do wartości uniwersalnych i trwałych. W tym skromnym plakacie ważna jest wymowa kolorów. Czarna ramka może być odczytywana jako żałoba, śmierć. Zieleń liter może oznaczać nadzieję i sens podejmowanych działań.

Z plakatów do wystaw sztuki na uwagę zasługują dwa autorstwa Krystyny Witkowskiej (ur. 1933), która pracowała na zamku lubelskim jako plastyczka w latach 1953–1994. Oba dotyczą wystaw malarstwa portretu kobiecego. O ile pierwszy plakat zawiera reprodukcję obrazu i podpis, o tyle plakat późniejszy jest mniej dosłowny i przez to znacznie dojrzalszy od poprzedniego. W ozdobnym fragmencie ramy artystka umieściła wykadrowane dłonie – atrybut kobiecości, symbol delikatności i czułości. Przez fragment mówi więcej niż przez dosłowność.

Osobną kategorię tworzą plakaty reklamujące cykl spotkań „Metafora”⁵, każdemu z nich towarzyszyła wystawa poplenerowa w Muzeum Historii

⁵ Spotkania teoretyczno-twórcze pod hasłem „Metafora” zainicjowała Krystyna Postawka w Muzeum Lubelskim. Każdej „Metaforze” towarzyszyło inne hasło, wokół którego organizowano dyskusje z naukowcami z różnych dziedzin, nie zawsze pokrewnych historii sztuki. Celem było rozszerzenie interpretacji sztuki pod innym kątem, wzbogacenie jej o wątki naukowe. Obrazy będące owocem tych spotkań prezentowano w Muzeum Historii Miasta Lublina. „Metafora” odbywały się początkowo corocznie, potem mniej regularnie, w Lublinie w latach 1976–1988. W sumie odbyło się siedem takich spotkań. Także: Ł. Wiącek, „Zbiory sztuki metaforycznej w kolekcji Muzeum Lubelskiego w Lublinie”, tekst niepublikowany, udostępniony dzięki uprzejmości autora.

Miasta Lublina. Niewątpliwie najciekawsze i najlepsze artystycznie są plakaty Franciszka Starowieyskiego (1930–2009), wybitnego grafika, malarza, scenografa, narysowane w stylu charakterystycznym dla mistrza. Pierwszy plakat, z 1976 roku, przedstawia szkielet ptaka, który wbija się dziobem w unoszącą się na ciemnym tle tęczę oka. Na drugim, z 1978 roku, znajduje się męska półpostać z wbitym w ciało systemem rurek. Udzwiwnienia i deformacje ciała powodują niejednoznaczność w odbiorze i wywołują niepokój patrzącego. Prace są niemal monochromatyczne, narysowane czarną i białą kredką na zielonkawym tle.

Jubileusze Muzeum Lubelskiego były okazjami do powstania plakatów okolicznościowych. Na wystawie zaprezentowano trzy, wydane z okazji 70-, 75- i 85-lecia istnienia muzeum. Na uwagę zasługuje plakat na 100-lecie projektu Jerzego Kostki (1947–2018), lubelskiego grafika, malarza i wydawcy. Przedstawia portal pierwszego piętra kaplicy Trójcy Świętej na Zamku oraz napis i daty⁶. Pozostałe dwa są raczej tradycyjne, wykorzystują jako motyw główny reprodukcję grafik: wizerunek św. Antoniego Padewskiego unoszącego się nad miastem autorstwa Jana Maszewskiego⁷ (z 1774 roku) oraz grafikę wybitnego lubelskiego malarza, grafika i pedagoga Juliusza Kurzątkowskiego (1888–1952), przedstawiającą zamek lubelski.

„Architektura i widoki Lublina na plakatach”

Wystawa zainaugurowała uroczystości obchodów 700-lecia Lublina w Muzeum Lubelskim. Znalazły się na niej 23 plakaty twórców ze środowiska nie tylko lubelskiego. Stała się okazją do zaprezentowania, jak pokazywane jest miasto na plakacie na przestrzeni lat 1908–2016.

Obraz miasta został ukazany na plakatach poprzez znane budowle: Bramę Krakowską, zabudowę wzgórza Zamkowego i kościoły Śródmieścia. Te najbardziej reprezentacyjne obiekty miasta, zanim trafiły na plakaty, były głównym tematem XIX-wiecznych pocztówek. Zainteresowanie charakterystycznymi dla miasta widokami wiąże się z rozwojem w XIX stuleciu turystyki i mody na podróżowanie, co znacznie ułatwiło otwarcie linii kolejowej z Lublina w 1877 roku. W dobrym tonie było wysłanie znajomym kartki z miejsca pobytu. Wśród pocztówek z tego okresu przeważają widoki miasta, ciągi komunikacyjne zwieńczone zabytkowymi gmachami, place miejskie. Te same motywy

⁶ Plakat powstał w 1976 roku.

⁷ Plakat zaprojektował Alfred Gauda w 1991 roku.

trafiły na plakaty, firmując miasto poprzez jego najpiękniejsze miejsca. Nie ukazują one pełnego obrazu Lublina, lecz jego najciekawsze i najbardziej zadbane fragmenty, przez co obraz miasta jest wyidealizowany i upiękaszony. Zabytkowe budynki przez lata urosły do rangi symbolu i stały się punktem odniesienia w miejskiej przestrzeni, a także miejscem spotkań lublinian. Wymienić tu należy zwłaszcza Bramę Krakowską, siedzibę Muzeum Historii Miasta Lublina, w której miała miejsce niniejsza wystawa.

Najstarszy zaprezentowany na wystawie plakat zaprojektował Konstanty Kietlicz-Rayski (1868–1924), malarz, etnograf, działacz kultury. Powstał on z okazji wystawy higienicznej, organizowanej w Lublinie w 1908 roku⁸. Utrzymany w stylistyce secesyjnej przedstawia kobietę – boginię Higienę, na tle zamku lubelskiego. Plakat wyróżnia się pięknym rysunkiem i ciekawym skonstrastowaniem barwnym pierwszoplanowej sylwetki kobiety oraz ukazaniem jako tła monumentalnej neogotyckiej budowli.

W dwudziestoleciu międzywojennym zauważono potrzebę plakatu promującego Lublin, który można by rozwiesić w poczekalniach dworców kolejowych i przez to zachęcać do odwiedzenia miasta. W związku z tym Zarząd Miejski w Lublinie w 1935 roku ogłosił konkurs na afisz propagandowo-turystyczny promujący miasto⁹. Zasady zostały precyzyjnie określone w regulaminie. Plakat miał zawierać „jeden lub kilka zabytków architektonicznych m. Lublina, jak: Brama Krakowska, Zamek, Katedra, wnętrze Kościoła św. Trójcy na Zamku, kościół powiatowy, sylwetka m. Lublina lub inne”¹⁰. Na konkurs wpłynęło 31 prac, na większości z nich znajdowała się sylwetka Bramy Krakowskiej, pozostałe plakaty pokazywały ogólne widoki Lublina oraz zabytkowe kościoły Śródmieścia.

Z zachowanych i zidentyfikowanych jak dotąd plakatów konkursowych na uwagę zasługują prace Witolda Chomicza (1910–1984), malarza, grafika,

profesora Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Na wystawie pokazano trzy projekty jego plakatów¹¹. Łączy je intensywny niebieski kolor nieba oraz jasne w kolorze, lekko geometryzowane sylwetki budowli, w tym powtarzającej się na każdym plakacie Bramy Krakowskiej. Z kolei piękny plakat Juliusza Kurzątkowskiego, przedstawiający swobodne zestawienie najważniejszych zabytków miasta, został wykonany w delikatnej pastelowej kolorystyce techniką akwareli¹².

Ciekawe są nie do końca odkryte losy plakatów konkursowych. Wiadomo, że nie doszło do druku plakatów zwycięskiego¹³, Ministerstwo Komunikacji wydało zupełnie inny plakat promujący Lublin, z wykorzystaniem fotografii Henryka Poddębskiego (1890–1945), przedstawiający Bramę Krakowską, który także został zaprezentowany na wystawie.

Wiele plakatów powstało z okazji Dni Lublina lub jubileuszów miasta. Po raz pierwszy Dni Lublina obchodzono w czerwcu 1939 roku. Z tej okazji powstał plakat *Dni Lublina, Zamościa i Lubelszczyzny*, będący kolażem czarno-białych fotografii zabytków Kazimierza Dolnego, Puław, Nałęczowa, Lublina i Zamościa oraz sceny z bardzo popularnego wówczas, opartego na motywach ludowych widowiska *Wesele lubelskie*¹⁴.

Z powojennych plakatów na Dni Lublina pokazano dwa, autorstwa Henryka Zwołakiewicza, z 1958 oraz 1965 roku. Wyróżnia je malarskie operowanie formą przy jednoczesnym uproszczeniu przedmiotu. Określona, dość wąska gama barw obejmuje trzy do pięciu odcieni. Literactwo stanowi integralną część plakatu, o zróżnicowanej wielkości i kroju liter dostosowanym do treści.

Z okazji 650-lecia lokacji miasta powstały trzy plakaty: Zygmunta Bobołowicza (1935–1997), Zofii Kopel-Szulc (ur. 1937) oraz Henryka Szulca (1935–1992). Najciekawsza formalnie jest praca Zofii Kopel-Szulc. Przedstawia w bardzo uproszczony sposób Bramę Krakowską z symbolicznym kluczem do miasta w jej przejściu. Wieloznaczność, z jaką można interpretować tę pracę, czyni ją ciekawą i wybitną na tle innych plakatów okolicznościowych z tamtego okresu.

Z plakatów powstałych w ostatnich latach warto wymienić pracę Piotra Fąfrowicza (ur. 1958),

⁸ Oryginał plakatu znajduje się w zbiorach Biblioteki Głównej UMCS w Lublinie.

⁹ Materiały dotyczące konkursu znajdują się w Archiwum Państwowym w Lublinie (dalej APL). Za udostępnienie ich dziękuję Annie Wardzie, która pierwsza odnalazła je i wykorzystała w swojej pracy magisterskiej: „Turystyka w Lublinie w dwudziestoleciu międzywojennym”, Lublin 2017. Także: A. Warda, *Dni Lublina, Zamościa i Lubelszczyzny (4–11 VI 1939 r.) – pierwsza impreza turystyczna w Lublinie. Organizacja, przebieg, efekty*, „Rocznik Lubelski” 2017, t. 48, s. 153–175.

¹⁰ Akta miasta Lublina, Referat Oświaty i Kultury, APL, sygn. 4046 oraz sygn. 4039.

¹¹ Wszystkie pochodzą ze zbiorów Muzeum Lubelskiego w Lublinie.

¹² Projekt plakatu pochodzi ze zbiorów prywatnych.

¹³ Konkurs rozstrzygnięto 9 maja 1935 roku. Zwycięzył plakat Władysława Balasa z Warszawy, przedstawiający fragment kościoła Bernardynów w Lublinie.

¹⁴ Autorem fotografii z *Wesela lubelskiego* jest Janusz Świeży.

ilustratora i malarza związanego z Kazimierzem Dolnym. Jego plakat *Planeta Lublin* z 2007 roku, utrzymany w konwencji ilustracji do książki *Mały Książę*, ukazuje kulistą, zieloną planetę pokrytą wyłącznie zabytkami Lublina.

Dawna architektura w nowym ujęciu przeważała wśród prac prezentowanych na Międzynarodowym Biennale Plakatu Studenckiego w Lublinie w 2015 roku w kategorii 700. rocznica lokacji miasta. Prace konkursowe pokazują, że architektura i widoki Lublina to wciąż temat niewyczerpany i atrakcyjny. Na wystawie pokazano prace młodych artystów, studentów i absolwentów wyższych uczelni artystycznych w Polsce: Justyny Litwińskiej, Bartosza Cebuli oraz Agnieszki Smith¹⁵. Praca tej ostatniej nawiązuje wprost do przedwojennych plakatów Lwowa i Wilna, które wykonał Stefan Norblin w 1928 roku. Nakładające się na siebie spiętrzone płaskie zarysy miasta, zaznaczone coraz jaśniejszymi kolorami, tworzą charakterystyczną dla Lublina sylwetkę.

Część plakatów wypożyczono na wystawę z agencji reklamowej Lublov. Nieszablone

¹⁵ Plakaty znajdują się w zbiorach Wydziału Artystycznego UMCS.

podejście plastyczne prezentuje urodzony w Lublinie Michał Bednarek, grafik i ilustrator współpracujący z licznymi wydawnictwami. W limitowanej serii plakatów o Lublinie główną rolę grają uproszczone sylwetki znanych budowli, ale nie tylko tych zabytkowych. Artysta zauważa w przestrzeni miejskiej inne symbole – pomnik na Majdanku, rzekę Bystrycę, raketę na osiedlu LSM, które wraz z zabytkowym centrum tworzą spójną całość.

Podsumowanie

Plakaty z dwóch omówionych wystaw pokazują drogę, jaką przeszedł polski plakat na przestrzeni XX wieku. Ekspozowanie obiektów w porządku chronologicznym ułatwiło zwiedzającym obserwowanie przemian stylowych w sztuce polskiej oraz w twórczości poszczególnych artystów, głównie ze środowiska lubelskiego. Wystawy stały się doskonałą okazją do przypomnienia twórców zdolnych, wszechstronnych, dziś może trochę już zapomnianych. Ponadto frekwencja towarzysząca tym wydarzeniom w Muzeum Historii Miasta Lublina pokazuje niesłabnące od wielu lat zainteresowanie dziedziną grafiki użytkowej, jaką jest plakat.

Il. 1. Franciszek Starowieyski, *Metafora*, 1978

Il. 2. Fragment wystawy „Architektura i widoki Lublina na plakatach”, 2017

Il. 3. Witold Chomicz, projekt plakatu *Lublin*, 1935